

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Szarvas, Melinda

Title: Nosztalgia kollázs

Year: 2015

Version:

Please cite the original version:

Szarvas, M. (2015). Nosztalgia kollázs. Új forrás, 2015(11), 55-60.

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Szarvas Melinda Nosztalgia kollázs

(Fenyvesi Ottó, *A szabadság foglyai: Esszék, képek, toldalékok, törlések*, Művészetek Háza, Veszprém, 2014.)

Nem könnyű Fenyvesi Ottó új esszégyűjteményéről egy kritika keretei között beszélni. Leginkább azért nem, mert a felmerülő aggályokkal szemben mintha már rögtön a fülszöveg igyekezné felmenteni a kiadványt. Az ott olvasható esszédefiníció a következőképpen hangzik: „az esszé olyan írás, amelyben a tárgy nem a tudományos elemzés, vagy a szakkritikai értékelés objektuma elsősorban, hanem olyan apropó, ami okot és módot ad az esszéíró számára bizonyos általános érdekű és érvényű elvek szubjektív taglalására, vitatására és affirmálására.” Mégsem gondolom, hogy a kötet által keltett hiányérzet, vagy a szubjektív hang helyenkénti már-már kirekesztővé erősítése okán érzett elégedetlenség túlzó lenne részemről. Mindemellett *A szabadság foglyai* szövegeinek erényeit sem szándékozom elhallgatni.

Ha egy esszékötetről csak annyit lehetne előzetesen tudni, hogy az az 1970-es és '80-as évek Jugoszláviájának (magyar irodalmi) kultúrájáról szól, anélkül, hogy a tartalomjegyzéket megnézné a témában kicsit is jártas olvasó, könnyen megjósolható, hogy a kötetben található szöveg az avantgárdról és az *Új Symposion*ról, s jó eséllyel Sziveri Jánosról, valamint Tolnai Ottóról. E szempontból Fenyvesi is hozza a kötelezőt, akinek irodalmi-művészeti pályafutása szintén az említett folyóirat kötelékében, annak harmadik nemzedékének tagjaként indult. Ezek a szövegek a kötet első felében szerepelnek. Tizenegy személyes hangú íróportré olvasható a kötet első hozzávetőleg nyolcvan oldalán. Ezekben az írásokban Fenyvesi mondandója nem korlátozódik az adott szerző, vagy íróbarát személyének és életművének taglalására, hanem különböző szempontok bekapcsolása és felvillantása révén tovább árnyalja az adott esszé által bemutatott írói-irodalmi jelenséget. Így eshet szó például a Ladik Katalinról szóló szövegben arról is, hogy „a délvidéki magyar kultúrában a női identitás kérdését tudatosan felvető, elméleti megalapozottságú életművek nem születtek. Persze számos életműben megtalálhatók olyan elemek, amelyek szerint a «nőművészeket» azért foglalkoztatta saját helyük kijelölése és önmeghatározása (Ladik Katalin, Juhász Erzsébet, Danyi Magdolna, Radics Viktória, Lovas Ildikó, stb.)” (25.) Ezek a finom kiegészítések (*toldalékok*, ha a kötet alcímét idézzük) sosem jelentenek zavaróan nagy kitérőt a központi témához képest, épp csak az esetleges továbbgondolás egy lehetséges irányát mutatják meg. Ladik esetében is elmondható, hogy már eleve a művésznő „ars poeticájának szerves része volt a női princípium, a művészet női aspektusa.” (23.)

A már említett, Ladik Katalin indulását bemutató szöveg azok közé az esszék közé tartozik, melyek fontos, az *Új Symposion* körül csoportosuló művészeket és irodalmárokat mutatnak be. Ezek közül az írások közül kiemelkedő jelentőségű a Penavin Olga nyelvészeti-néprajzi munkáját taglaló („egész életében nem tudta, de talán nem is akarta szétválasztani a nyelvészeti és a néprajzi gyűjtőmunkát. Nyelvészként is néprajzos volt, és néprajzosként is nyelvész” (51. – idézi Balogh Lajos megállapítását Fenyvesi.), a Fehér Ferenc költői személyiségét bemutató rövid esszé, vagy a *Hosszú távú lovag* című, amely Végel Lászlót mint a jugoszláviai magyar irodalom hetvenes-nyolcvanas évekbeli magányos hőst mutatja be. Ezen írások, még ha adott esetben (el)ismertebb személyről szólnak is, tartalmazznak olyan újfajta szempontot, mely emeli az adott esszé jelentőségét. A portrék között azonban vannak olyanok is, melyek keretein belül efféle plusz nem található. A Tolnai Ottóról, vagy a Sziveri Jánosról szóló írásokban Fenyvesi személyes visszaemlékezése, nosztalgiája kizárja annak lehetőségét, hogy a tárgyalt időszakból felületesen tudható eseményekről végre pontos ismeretek legyenek olvashatók. Persze nem Fenyvesi Ottó az első, aki az *Új Symposion* utolsó időszaka, a Sziveri-féle szerkesztőség szétkergetése kapcsán nem vállalja a történetek elmesélését. Az akkor kialakult belső ellentétek, az egymással szembekerült jugoszláviai

magyar írók viszonyairól, a felelős(ség)ről semmit nem lehet tudni. E tekintetben, még ha érezhetően szubjektív munka keretein belül is, talán Szerbhorváth György jutott eddig legmesszebb 2005-ben a Kalligramnál megjelent *Vajdasági lakoma* című kötetében. Fenyvesi a következőképpen vágja el a témát: „De hagyjuk őket, a vidéki lakájlakú cezaromániásokat, beszéljünk inkább a barátságról.” (60.) Az e korszakról és kiemelten az *Új Symposion* utolsó időszakáról szóló írások túlnyomó többsége a mítoszt ismétli és növeli csak, igazságtalanul és bosszantóan leegyszerűsítettnek hagyva például Sziveri János alakját, aki a folyóirat utolsó szerkesztője volt. Így „1983-ban, a folyóirat betiltásakor, a szerkesztőség leváltásakor éppen őt érte a legnagyobb megtorlás a hatalom részéről.” (59.) Sziveri leginkább ekként: áldozatként él tovább, legyen szó róla mint a meghurcolt, elkergetett szerkesztőről, vagy a tragikusan korán, súlyos betegségben elhunyt költőről. A mítosz létét Fenyvesi sem tagadja esszéjében, rögzített és tisztázhatatlan mutató a történetek: „ma már csak a magányos bozótharc van, önsanyargatási gyakorlat és a mítosz a barátságról [...]” (61.) A tisztázatlanság azért is érthetetlen, mert az esszéista maga jegyzi meg, hogy „nekünk ehhez a folyóirathoz, ehhez a történethez tartozik az irodalom igazsága. Az igazság, amelybe Sziveri belehalt, pedig nagyon szeretett és tudott élni [...]” (60.)

A Sziveri-esszé által is keltett hiányérzet kevésbé éles a Tolnai Ottóról szóló írásban. Az ő alakja, részben a szerző folyamatos önértelmezésének, részben pedig a magyarországi recepciónak is köszönhetően („A magyarországi kritikusoknál komoly recepcióra csak Gion Nándor és Tolnai Ottó művei találtak. A jugoszláviai magyar irodalom úgy általában «körképszerűen», egy kalapban volt kezelve.” – 142.), a legkevésbé sem egysíkú. Fenyvesi az ő alakjához köti az *Új Symposion* is, a kettőt elválaszthatatlannak mutató: „ha Tolnairól beszélünk, akkor a Symposionról is illik pár szót ejteni.” (12.) Az egyikről írt jellemzés igaznak tűnik a másikra is, ami nem is meglepő, ha tudjuk, hogy Tolnai meghatározó szerkesztője volt a lapnak: kölcsönösen hatott egymásra szerkesztő és folyóirat. Irodalmukban „szerves egészet képez a szerb, a horvát, a francia, a magyar és mindenféle más kultúra. [...] [E]gyensúlyban van a lokális és a globális, hiszen a partikularitások összessége adja a globális töredezettséget.” (14.) A teljes befogadást épp ez a közép-európai kulturális háttér nehezíti. „Sajnos tény, hogy a közvetlen szomszédságunkban élő népek, nemzetek irodalma iránt csekély az érdeklődés, pedig ha valaminek volna értelme, akkor ennek igen.” (74.) Fenyvesi utóbb idézett, mások által is szintén sokszor hangoztatott megjegyzésével talán kihagy egy fontos lépést: a szomszédos országokban létező magyar nyelvű kisebbségek kultúrájának ismeretét, illetve ennek fontosságát. Mondható, persze, hogy esszékötetével épp ezt a megismertetést szolgálja, ugyanakkor *A szabadság foglyai* fogalmi pontatlansága okán nem igazán alkalmas ennek a feladatnak az elvégzésére. Megengedőbben fogalmazva: szövegeiben Fenyvesi Ottó máshova helyezi a hangsúlyt. Legzavaróbb, hogy a tárgyalt, bemutatott kultúra határai nincsenek tisztázva. A Fehér Ferencről szóló esszében a legfeltűnőbb, hogy a „vajdasági”, a „jugoszláviai” és a „délvidéki” jelzők egymás szinonimáiként szerepelnek, holott más helyütt maga Fenyvesi tesz tétova tisztázó megjegyzéseket, melyek mintha egymásnak is ellentmondának. Ahogy írja: „a délvidéki magyarság immár három új országban kénytelen élni: Szerbiában, Horvátországban és Szlovéniában,” (52.) holott a Vajdaság mint földrajzi terület ennél jóval kisebb. Fenyvesi nem pontosítja ezeket a kérdéseket, talán apró részletkérdésnek tűnhetnek, holott ha ez a kérdés tudatosan lett volna kezelve az esszében, akkor az olyan megjegyzések, mint például az, amely szerint Vojislav Despotov „a vajdasági szerb költészet egyik különös figurája” (72.), érdekes és jelentős további szempontokat hozhatott volna elő.

Az efféle fontos részletkérdések helyett Fenyvesi arra a többnemzetiségű, többnyelvű kulturális háttérre irányítja a figyelmet, amely az 1970-es, '80-as évek Jugoszláviáját, és az ott kialakult magyar irodalmat is jellemezte. „A saját kultúránk, anyanyelvünk, identitásunk végtelenül fontos, de az ember nem élhet begubózva, elszigetelten. Lehetetlen úgy élni, hogy

az embert ne éri idegen hatások, ingerek. [...] A jugoszláviai magyar irodalom nagyon sokat köszönhetett a szerb, a horvát és a szlovén irodalomnak, általuk gyűrűztek be a nagyvilági szemléletek, nézetek kultúránkba.” (155-156.) A kiindulási pont az avantgárd, illetve a neoavantgárd jelensége és meghatározó jelenléte a jugoszláv művészetben. A Fenyvesi által említett „begyűrűző nagyvilági szemléletek” tették lehetővé azt, hogy ebben az időben a jugoszláviai magyar irodalom naprakészebb és frissebb lehetett az akkori magyarországinál. „A hatvanas években [...] került vezető szerepbe az Új Symposion, mert az anyaországi irodalom béklyóba volt kötve. Talán nem véletlen, hogy az avantgárd apostolairól, Kassák Lajosról és Füst Milánról először Újvidéken született egy egész könyvnyi értekezés. A «gyanús» magyarországi szerzők pedig a Symposionban publikáltak [...]» (141.)

Ugyanakkor nem csak az irodalomról esik szó Fenyvesi Ottó esszéiben, sőt! A *szabadság foglyai* második felébe olyan szövegek kerültek, melyek a jugoszláv film- és színházművészetről, folyóiratkulturáról, divatról, ételekről és italokról szólnak. És zenéről, a rock and rollról. Fenyvesi Ottó fényképekkel, plakátokkal gazdagon illusztrált esszéjét hasonló sokszínűség jellemzi (témájában és küllemében egyaránt), mint a kiválasztott művészeti, kulturális jugoszláv világot. Ez a sokféleség művészeti magatartásként is definiálódik. „A művész általában valamiféle szintézisre, harmóniára törekszik. A különböző művészi látásmódok ötvözésével, «anyagcserével» konstruálja a saját egyedi világát, vagy épp dekonstruálja.” (140.) A *szabadság foglyai* témáját, és az esszé hangvételét tekintve is egy Fenyvesi Ottó művészeti világába pontosan illeszkedő *kollázsként* értelmezhető. Ezt teszi nyilvánvalóvá az esszéista önvallomása is: „én a valóságot egyfajta kollázsként fogom fel.” (146.) Ezt a látásmódot ki is terjeszti Fenyvesi a *kollázst* mint létformát említve: „a sokféleség és a különösség közepette egyre inkább a «kollázs-létforma» határozza meg érzéseinket, gondolatainkat, ítéleteinket.” (149.)

Ezekben a művészeti tárgyú esszéikben is jelen van Fenyvesi nosztalgija. Az általa bemutatott jugoszláv közeget és saját akkori érzéseit, benyomásait érezhetően a mai, felnőtt tudása felől fogalmazza meg. „Próbáltuk elfelejteni, hogy az életünk majdnem teljes egészében a túlélésről szólt, hogy egy látszólag prosperáló országnak az állampolgárai voltunk, amely valójában a megosztottság és a rettegés hazája, ahol a mitológia irányítja a történelmet, ahol nacionalisták és vérbosszúra szomjazó törzsek laknak, akik számára a vér és az összetartozás jelentik a legfőbb értéket.” (97.) Az itt olvasható negatív körülmények épp az akkori (kétes) szabadsággal szembe (vagy párba?) állítva kapnak mégis a nosztalgia által kicsit melegebb megvilágítást, a fiatalság legendás voltát erősítve. „Írtunk és ittunk, szenvedélyesen habzsoltuk azt, amit az ezerkilencszázhetvenes és -nyolcvanas évek felkínáltak: éjjeleket, nappalokat, lányokat, nőket, könyveket, zenéket, képeket, filmeket, autókat, karriert.” (98.)

Az esszékötet címe is a szabadságot hangsúlyozza, annak a (minimum) kettős értelmezhetőségét. Fenyvesi Ottó szövegei világossá teszik, hogy a *szabadság* fogalma nem értelmezhető anélkül a körülmény nélkül, ami korlátozná, vagy épp megszüntetné azt. A *lázadás* és a *szabadság* érdekes párfogalmi a kötetnek. A szövegek keserűségét épp az adja, hogy Fenyvesi számára, az ő értelmezése szerint megszűnt az a közeg, ami ellen lázadva a személyes szabadság definiálható lenne. A mai szabadságnak nincs tétje. Fenyvesi Ottó, esszéiből úgy tűnik, jobb híján a mai kor, a mai fiatalság világa ellen lázad. Ez az öreguras hangvétel a manapság már ironikusan is hangoztatott „régén minden jobb volt”-szemléletbe simul bele. Holott vélhetően nem valaminek az elromlásáról, vagy megszűnéséről, sokkal inkább az átalakulásáról lehet szó. A mai fiatalokról például ez a némileg közhelyes jellemzés olvasható: „Nem nagyon érdeklik őket a társadalmi problémák, a különféle politikai ideológiák, és vallás helyett a márkákat követik, ezáltal ők maguk is egyre inkább eladható (szexuális) árucikké válnak.” (109.) Fenyvesi a maga álláspontját nyíltan vállalja is: „Én egy

régimódi, konzervatív, gutenbergi «könyves» ember vagyok. Nem akarok már sokat változni.” (159.)

A szabadság foglyai szövegeivel Fenyvesi Ottó teljesíti a saját maga által megfogalmazott küldetést: „A megszerzett tudást nemzedékről nemzedékre át kell adni, ezért az ember egyik legfőbb feladata fenntartani az emlékezés folyamatosságát. Azzal, hogy beszélünk a régi dolgokról, az eltűnőt marasztaljuk.” (77.) A kötet sokoldalúsága és ritka témái miatt is érdemes olvasóként ebbe a folytonosságba bekapcsolódni.